

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології

Кафедра слов'янської філології

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ОДНОСКЛАДНИХ ОСОБОВИХ
РЕЧЕНЬ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 411 групи
014.02 Середня освіта (Мова і література російська, українська)

ОП «Середня освіта (Мова і література російська)»

Лаханська Дар'я Володимирівна

Керівник: проф. Омельчук С. А.

Рецензент: доц. Кіщенко Ю. В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОДНОСКЛАДНОГО ОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ	6
1.1. Односкладні особові речення в сучасній теорії синтаксису.....	6
1.2. Функції односкладних особових речень у художньому мовленні.....	17
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»	26
2.1. Структурні моделі односкладних особових речень	26
2.2. Семантико-стилістичні особливості односкладних особових речень	38
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТОК А	56

ВСТУП

У сучасному синтаксисі актуалізуються такі аспекти дослідження, які пов'язані з вивченням семантики й функції синтаксичних одиниць, з прийомами їх композиції в тексті, у мовленні, спеціалізацією в реальних потребах і напрямках комунікації. Особливе місце в синтаксисі української мови займають односкладні речення.

Дослідженню цих одиниць присвячено чимало праць. Значний внесок у розробку теорії односкладних структур внесли В. Виноградов [6], П. Дудик [20-21], Н. Іваницька [24] та ін. Так, системну характеристику структурних типів односкладних речень подає П. Дудик у колективній монографії «Сучасна українська літературна мова» [20, С. 232-261]. Треба відмітити, що основні положення цієї праці лягли в основу подальшого вивчення односкладності синтаксистами (Г. Чирви [57], Г. Арполенка [1] та ін.).

Учені вивчали односкладні речення у структурно-семантичному аспекті (В. Горяний [15] та ін.), функціональному (Л. Кадомцева [27] та ін.), формально-синтаксичному (І. Вихованець [7-9], А. Загнітко [23] та ін.)

Сьогодні предметом наукового зацікавлення односкладних речень є праці Л. Голоюх «Односкладні речення в синтаксичній організації мови роману П. Загребельного «Роксолана» [10], С. Бузько «Функціонування односкладних номінативних речень у поетичному доробку Ліни Костенко» [4], М. Ковальчук «Семантико-синтаксичні параметри односкладних речень у романі Ліни Костенко «Записки українського сумашедшого» [30] та ін.

Але зазначимо, що такий широкий діапазон досліджень не знімає потреби осмислення синтаксичної природи односкладних речень та специфіки їх функціонування в художньому тексті, у якому на характеристики речень, зокрема й односкладних, накладаються індивідуально-авторські, тематичні, композиційні та інші особливості. Виявлення цих особливостей розкриває комунікативні можливості тих чи інших структур, їх роль у реалізації авторських задумів.

Серед дієслівних односкладних речень семантикою і значенням суб'єктів як носіїв предикативної ознаки виділяються особові (означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції.

Актуальність дослідження. У синтаксичній системі типів простого речення односкладні конструкції становлять своєрідну синтаксичну категорію. Вони представляють гнучкість мови, її здатність слугувати синтаксичним засобом створення розгорнутих, різноаспектних висловлень та стилістичним засобом вираження найтонших значеннєвих відтінків. Дослідження таких структур набуває актуальності на сучасному етапі розвитку мови й лінгвістичної науки загалом, коли увагу мовознавців переорієнтовано з вивчення проблем пасивного синтаксису на активний, динамічний. У контексті згаданої динаміки перебуває й стилістичний потенціал односкладних структур, уживаних у текстах різних стилів. Крім того, не зважаючи на значні напрацювання з проблеми дослідження, відчутною є недостатня кількість розробок текстуального вивчення односкладних дієслівних речень у прозовому доробку Ліни Костенко, яке відзначається надзвичайною образністю, тонким відчуттям сенсу слова, оригінальністю й неповторністю стилістичних засобів. Саме ці аспекти й визначають актуальність теми дослідження.

Мета роботи: дослідити структуру та семантику односкладних особових речень у мові сучасної української прози.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання:**

- узагальнити наукову інформацію про односкладні особові речення в сучасній теорії синтаксису;
- схарактеризувати функції односкладних особових речень у художньому мовленні;
- визначити структурні моделі односкладних особових речень у творі Л. Костенко «Записки українського самашедшого»;
- дослідити семантико-стилістичні особливості односкладних особових речень у романі «Записки українського самашедшого».

Об'єкт дослідження – односкладні особові речення.

Предмет дослідження – структурно-стилістичні особливості односкладних особових речень у романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого».

Практична значущість отриманих результатів зумовлена можливістю їх використання в теорії й практиці викладання мовознавчих курсів: синтаксису сучасної української мови, вивченню односкладних особових конструкцій, а також для написання наукових робіт.

Методи дослідження: *описовий*, сутність якого полягає в систематизації підходів мовознавців до визначення функцій односкладних речень; *порівняння* – для виявлення диференційних ознак структурних різновидів односкладних дієслівних речень, розмежування значеннєвих різновидів їхніх базових семантико-синтаксичних компонентів.

Структура роботи відповідає меті та завданням дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 63 найменувань та 1 додатку. Загальний обсяг дипломної роботи – 62 сторінки, з яких – 48 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОДНОСКЛАДНОГО ОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ

1.1. Односкладні особові речення в сучасній теорії синтаксису

Односкладна конструкція – категорійна величина, «що ґрунтується на одноядерності предикативної основи» [49, с. 205], тобто на формально-синтаксичному рівні для вираження предикативності така конструкція має один граматичний компонент, за потреби поширений другорядними компонентами. Традиційно односкладні речення кваліфікують як бінарну опозицію до двоскладної, формально повної (предикативне ядро якої формують скоординовані підмет і присудок) конструкції.

В енциклопедії «Українська мова» подано внутрішньотипологічну класифікацію односкладних речень, в основу якої покладено взаємодію граматичних і семантичних ознак. Односкладне речення визначено як «тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами (другорядними членами) головного члена, що виступає засобом вираження предикативності [53, с. 428].

Щодо витлумачення мовної природи цієї синтаксичної одиниці, зазначимо, що в мовознавстві односкладні речення трактують по-різному, залежно від того, до якої наукової школи належить автор концепції.

Так, наприклад, О. Потебня акцентував увагу на дієслівності як основній ознаці речення, навіть ототожнював дієслово з присудком [45, с. 137]. Треба відмітити, що таке трактування взаємодії члена речення і частини мови уможливило створення теорії еволюції російського дієслова та розвитку речення дієслівного зразка, зокрема й односкладного.

П. Фортунатов, пропагуючи психологізм як засадничий принцип дослідження мови, намагався пояснювати сутність неповних, на його думку, односкладних речень через «психологічні мотиви» [54, с. 231].

Отже, у мовознавчих працях кінця XIX – початку XX ст. були порушені лише деякі питання односкладних речень у зв'язку з витлумаченням розвитку речення загалом, але вони не мали послідовного науково обґрунтованого розв'язання.

Варто підкреслити, що вперше односкладні речення, як автономний об'єкт аналізу детально дослідив і термінологічно кваліфікував О. Шахматов. Він розмежував односкладні та двоскладні конструкції не за граматичною семантикою, а за способом вираження «психологічної комунікації – одиниці, що становить єдність двох психологічних уявлень – психологічного суб'єкта і психологічного предиката, поєднаних між собою предикативним зв'язком, де основним уявленням є суб'єкт, а залежним – предикат» [60, С. 41-42]. Як констатує О. Шахматов, «односкладні конструкції – це речення що не мають вербального вираження тих членів, на які розгалужується кожна психологічна комунікація» [60, с. 86].

О. Шахматов виокремив чотири типи односкладних речень:

а) безприсудково-підметові, до яких науковець зарахував називні, квантитативно-генітивні та генітивні речення;

б) присудково-безпідметові (означено-особові, неозначено-особові, інфінітивні, ад'єктивні, вигуківі);

в) вокативні;

г) безособові (дієвідмінювано-дієслівні, інфінітивно-дієслівні, дієприкметниково-дієслівні, прислівникові, вигуківі) [60, с. 86].

Треба відмітити, що запропонований О. Шахматовим підхід до витлумачення односкладних речень був основним у мовознавстві впродовж тривалого часу.

Зазначимо, що психологічний підхід О. Шахматова до витлумачення односкладних речень у 1950 році різко був розкритикований

В. Виноградовим, оскільки, на його думку, «ґрунтуючись на психологічній теорії двочленної комунікації як формі мислення, що лежить в основі речення, неможливо ні належно класифікувати односкладні речення, ні точно описати їхню граматичну структуру, адже поняття про склад підмета і склад присудка або про склад одного головного члена не охоплює всіх типів речень, бо поза цими складами можуть бути відокремлені члени речення і обставини часу, простору, мети, допусту й умови, які пояснюють граматичну основу речення загалом» [6, с. 49].

У 70-х роках ХХ ст., за дослідженнями науковців П. Дудик, І. Білодід та ін., односкладні речення трактуються як «...речення з одним головним членом, які для вияву повноти і своєрідного характеру свого змісту не потребують поповнення другим головним членом» [20, с. 232].

В. Горяний розрізняє односкладні речення особові та безособові. Односкладні особові речення за формами вираження головного члена (суб'єкта) поділяє на означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові, безособові речення характеризує з погляду наявності/відсутності в них суб'єкта як носія предикативної ознаки і виділяє речення з нульовим, непрямим і синкретичним суб'єктом [15, с. 20].

Варто підкреслити, що особливої гостроти проблема класифікації односкладних речень набуває наприкінці ХХ ст. Основним принципом класифікації цих конструкцій у цей період був морфологічний.

П. Лекант, урахувавши морфологічну належність граматичних конструкцій односкладних речень, виділив лише два типи односкладних конструкцій: дієслівні та іменникові (субстантивні) [40, с. 95].

І. Вихованець розширив граматичний діапазон односкладних речень за названим критерієм, де виділив чотири типи односкладних конструкцій: дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові [7, С. 95-100].

Вчений вважає означено-, неозначено- та узагальнено-особові речення двоскладними на підставі наявності «суб'єктної синтаксеми, зумовленої валентністю відповідного предиката, а також потенційної можливості

функціонування суб'єктної синтаксеми тільки у формі називного відмінка іменника (займенникового іменника) чи кличного відмінка, що є виразною формальною ознакою підмета» [8, С. 3-6].

Треба зазначити, що погляд І. Вихованця підтримують сучасні українські дослідники. Так, наприклад, В. Коломийцева, вбачає тлумачити «так звані означено-, неозначено- та узагальнено-особові речення як види контекстуально, а в окремих випадках стаціонарно неповних двоскладних речень» [33, с. 200].

На концепції І. Вихованця вибудував теорію синтаксичних категорій односкладних речень М. Мірченко, який кваліфікував дієслівні та іменникові конструкції ядерними, а прислівникові – периферійними, оскільки їхня «однойдерність потребує імпліцитних додаткових способів виявлення статусу речевотвірного компонента порівняно з класичним двоскладним реченням» [43, с. 276].

Так само за структурним принципом класифікувала односкладні речення і В. Городецька у своєму дисертаційному дослідженні «Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською)» [14, с. 7]. Але відзначимо, що вона зважала не лише на морфологічне пояснення граматичного компонента, а й на характеристику найближчих поширювачів предиката.

За цими критеріями В. Городецька виділила шість типів односкладних конструкцій: прислівниковий, дієвідмінюваний, партиципний, інфінітивний, номінативний, прономінативний [14, С. 7-11].

А. Загнітко слушно, на наш погляд, вважає ключем для визначення статусу односкладних конструкцій аспект аналізу: на рівні семантико-синтаксичної структури означено-, неозначено- й узагальнено-особові речення двоскладні, а у формально-граматичному вимірі – односкладні, парадигматично співвіднесені з двоскладними. У зв'язку з наявністю яскраво вираженої особової семантики в означено-особових реченнях А. Загнітко

розглядає їх як «периферійну ланку дієслівних односкладних речень, що наближається до двоскладних» [23, с. 190].

Виокремлення формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного ярусів односкладного речення посприяло як поглибленню відомостей про речення загалом, так і становленню в новітній теоретичній граматиці української мови методологічного підходу до речення як багаторівневої конструкції.

Так, наприклад, К. Городенська, розмежовуючи формально-синтаксичний, власне-семантичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні односкладних речень, вважає, що «односкладну конструкцію коректно кваліфікувати лише на рівні її формально-синтаксичної структури, «тому що на семантичному – вона завжди двоскладна» [11, с. 50].

На думку дослідниці, «корелятами означено-особових, узагальнено-особових та неозначено-особових речень є семантично елементарні речення, утворені предикатом дії чи предикатом стану і не предикативним компонентом із семантичними функціями діяча або носія стану. Власне семантичну структуру безособових речень формують семантично елементарні речення, центральний компонент яких становлять різні типи предикатів стану і носії цих станів. Семантичною базою називних речень є елементарні конструкції з предикатом фізичного стану й носієм цього стану» [11, с. 52].

Л. Кадомцева зазначає, що «односкладні речення в синтаксичній системі сучасної української мови, що виявляють щодо типів різну продуктивність, функціонально різні. Їх характеристику варто здійснювати саме з точки зору функціональних різновидів – єдиного граматичного критерію, який піддається однозначному визначенню» [27, с. 16].

Отже, сучасний етап вивчення односкладних речень пов'язаний із дослідженням його у співвідношенні різнорівневих ознак. Такий аналіз структури односкладних речень, на думку М. Мірченка, насамперед

передбачає зіставлення «формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних ознак як форми та змісту реченнєвого знака, а отже, й дослідження співвідношення між'ярусної симетрії – асиметрії» [43, с. 274].

Дослідник вважає, що «нерівнорядність формально-граматичної і семантико-синтаксичної площини цієї сукупності односкладних речень, їх строкатість у формальному й семантичному аспекті стосовно вираження значень суб'єкта, особи, загального значення предикативності та формальних показників цих категорій, які виявляють імпліцитно-експліцитні способи репрезентації, зумовлені частковим асиметричним відношенням до інваріантних і найпоширеніших способів їхньої реалізації, посилюють неоднозначне розв'язання проблеми так званих односкладних речень» [43, с. 275].

Серія робіт мовознавців присвячена дослідженню речень узагальненого змісту саме з пареміологічного погляду (В. Бондаренко [3], О. Дуденко [19], Г. Садова [47] та ін.). Речення узагальненого змісту як паремії досліджують також у контексті мовленнєвої діяльності (О. Мерзлікіна [42] та ін.).

До аналізованих конструкцій часто застосовується фразеологічний підхід, орієнтований на виявлення, систематизацію й теоретичне осмислення їх як стійких, відтворюваних одиниць.

У колі дослідницьких зацікавлень перебуває функціонування речень узагальненого змісту на фразеологічному рівні як афористичного мовного масиву (Н. Шарманова [59] та ін.). Структурну та семантичну специфіку так званих абстрактно-авторських речень виявляє в дисертаційній роботі О. Олійник [44].

Новий погляд на узагальнено-особові речення та семантику узагальнення як специфічний тип змісту, що властивий різним синтаксичним структурам, формується в контексті структурно-семантичного напряму синтаксичних досліджень.

В аспекті цього напряму речення розглядається як багатопланова одиниця, у якій структура і зміст являють собою відносно самостійні рівні організації.

Структурно-семантичний підхід найповніше представлений у роботах російських синтаксистів В. Бабайцевої, В. Белошапкової [2], українських лінгвістів І. Вихованця [7], А. Загнітка [23], І. Слинька [49], Н. Гуйванюк [16] та ін. Щодо узагальнено-особових речень, то загалом погляди дослідників розходяться в аспекті їх визнання / невизнання як окремого різновиду в системі односкладних речень.

Такий різноплановий підхід призводить до того, що, з одного боку, виокремлюються концепції, де узагальнено-особові конструкції осмислюються як окремих конструктивний різновид у системі односкладних речень (І. Білодід [50], Б. Кулик [38]); з іншого, – простежуються концепції, що заперечують виділення узагальнено-особових речень як окремого конструктивного різновиду (В. Белошапкина [2, С. 634–656], І. Вихованець [7, С. 72–73], А. Загнітко [23, С. 193–203]).

Усвідомлення узагальнено-особових речень як окремого різновиду односкладних у контексті структурно-семантичних досліджень поступово змінюється поглядом на них як конструкції, семантика яких не підкріплюється особливостями структури. Тим самим формуються передумови для визначення їх як семантичного різновиду односкладних речень. Водночас предметом уваги стає представлення узагальненого змісту в структурі всіх різновидів односкладного речення, а не лише особових.

Так, І. Вихованець виділяє структурні типи простих речень і відповідно досліджує їх семантичні модифікації. Поняття семантичної модифікації виступає як еквівалент регулярної реалізації в концепції В. Белошапкиної. Відповідно виділяється узагальнено-особова модифікація суб'єктної синтаксеми. Остання вказує на дії, процеси або стани, які стосуються всіх осіб. Зазначається, що узагальнено-особову модифікацію виражають займенникові іменники «кожен», «всякий», «ніхто» в суб'єктній позиції

речення або лексичне незаповнення цієї позиції при дієсловах другої особи однини [7, с. 72].

А. Загнітко зазначає, що виділення класу односкладних узагальнено-особових речень на підставі суто формальних критеріїв постає сумнівним. Тому доцільніше вести мову про різні вияви узагальнення на рівні двоскладних та односкладних речень. Вказується, що «збіг форми головного члена з означено-особовими, неозначено-особовими та двоскладними реченнями є тільки формальним, а семантично такі речення істотно відрізняються, оскільки головним призначенням узагальнено-особових односкладних речень виступає позначення узагальненої дії» [23, с. 203].

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки поняття узагальнення перестає корелювати з поняттям узагальнено-особового речення. Узагальнено-особові конструкції визначаються як такі, що не мають особливостей структури, і розглядаються як семантичний різновид односкладних особових речень або ж як узагальнено-особові регулярні реалізації двокомпонентних структурних схем. Водночас вираження узагальненого змісту у структурі інших типів речень дає підстави припускати існування системи синтаксичних конструкцій узагальненого змісту.

Особові займенники *ти, ми* здебільшого функціонують в суб'єктній семантико-синтаксичній позиції, наприклад: *Друзів ми розшукуєм самі* (О. Кушнір).

Класифікаційні лексеми на зразок *люди, людина, чоловік, жінка* маркують суб'єктні, об'єктні та адресатні семантико-синтаксичні позиції реченневих структур, що репрезентують узагальнення. Так, їх функціонування в позиції суб'єкта виявляють речення, наприклад: *За роками людина сама себе кличе* (35, с. 41); *Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть* (35, с. 39); *Жінки в любові, наче повіль, що не виходить з берегів* (35, с. 52).

Квантори всезагальності *все, всякий, кожен, будь-який* ще кваліфікуються як сентенціональні оператори. Такі квантори сполучаються з іменниками.

При цьому словосполучення набуває так званого універсального денотативного статусу іменної групи. Крім того, квантори всезагальності часто сполучаються з займенниками (*всі ми*). Сполучення *всі ми, ми з вами* є стилістичним фактором зближення мовця чи автора зі слухачем / читачем і таким чином сприяє формуванню узагальненого значення. Здебільшого вони функціонують у позиції семантичного суб'єкта: *Все згадує себе в свою найкращу пору* (35, с. 78). Лексико-семантичне оформлення об'єктних та адресатних позицій позначене тими ж закономірностями, що й позиція узагальненого суб'єкта, наприклад: *Гордині ніхто не сміє збавити людині* (35, с. 104).

Таким чином, як можна побачити з наведеного аналізу, класифікація односкладних речень є дискусійною проблемою сучасного синтаксису. Треба відзначити, що деякі вчені не визнають односкладних означено-особових речень, вважаючи їх двоскладними, у яких наявність підмета створюватиме плеоназм. Інколи не виділяються окремо й узагальнено-особові речення тощо.

У нашому дослідженні беремо за основу традиційну класифікацію односкладних особових речень, описану В. Горяним, П. Дудиком, А. Загнітком та ін.

Формальними показниками їх ідентифікації вважаємо кількісний маркер – наявність одного головного члена – предиката, що типовим особовим закінченням указує на особу – суб'єкта дії чи стану. Для диференціації омонімічних форм беремо до уваги семантичні показники, пов'язані зі ступенем особової транспозиції та узагальнення. Різні способи представлення семантичної особи стилістично марковані й здатні виражати інтенції мовця, моделювати комунікативну ситуацію.

Отже, односкладним будемо називати таке речення, в якому наявний один головний член, що виступає носієм головної його ознаки – предикативності.

Означено-особові односкладні речення – це речення, в яких головний член виражений дієсловом, що особовим закінченням вказує на означену (конкретну) особу: *я / ти / ми / ви* дієслово у формі 1-ої або 2-ої особи однини чи множини теперішнього / майбутнього часу дійсного або наказового способу, наприклад: *Стою і на душі пропливають тривожні болі* (35, с. 123).

Головний член у формі 1-ої особи множини може передавати семантику:

а) спонукання співрозмовника до сумісної дії, наприклад: *Йдемо, поете, вперед і пізнаємо все* (52);

б) окреслення власної дії, наприклад: *Чекати не можна, будемо косити траву;*

в) злитості з іншими діячами, наприклад: *Не знаємо нічого про довкілля;*

г) етичної сукупності, сумісництва – у звертаннях до співрозмовника (замість 2-ої особи однини та множини), наприклад: *Як себе почуваємо? Як поживаємо?*

Неозначено-особові односкладні речення – це односкладні речення, в яких дійова особа мислиться неозначено, а головний член виражений дієсловом 3-ої особи множини теперішнього чи майбутнього часу, або формою множини минулого (давноминулого) часу дійсного способу, наприклад: *Тепер багато суден які списують, ріжуть, вантажать на платформи й відправляють на металургійні заводи* (О. Гончар).

Неозначено-особові речення можуть виражати дію особи:

1) котра не відома мовцеві та не суттєва на відповідний момент для мовця, наприклад: *За літо школу відремонтували й завезли новенькі парти;*

2) яка відома мовцеві, але він не називає її в силу певних причин, наприклад: *Кажуть про вимогливість, повідомляють про нові закони для нас;*

3) яка не може бути точно названою мовцем, наприклад: *Дивись, а то біржі можна усе втратити;*

4) дію, витворювану самим мовцем, але мовець не вважає за необхідне наголошувати на джерелі дії, наприклад: *Знай, брате мій, що тебе завжди чекають і мріють про зустріч з тобою* (М. Лазорський).

Узагальнено-особові односкладні речення – це односкладні речення, дія яких стосується узагальненої особи, а головний член виражений дієсловом 2-ої особи – зрідка – в інших особових формах.

Узагальнено-особові речення виражають:

а) загальне положення, висновок, що стосується всіх або більшості, наприклад: *Розуму і за морем не купиш, коли його вдома не маєш. Що посієш, те й пожнеш* (Народна творчість);

б) інтимність думок, настроїв, переживань, наприклад: *Трапляється так, що сидиш поміж інших, наче й друзі, але нічого спільного з ними не маєш* (52).

Головний член узагальнено-особових односкладних речень може виражатися дієсловом у формі:

– 2-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу (найтиповіша форма), наприклад: *Не жалкуй на сусіда, коли спиш до обіда* (Народна творчість);

– 2-ї особи однини і множини наказового способу (містять заклики, настанови, повчання, поради), наприклад: *Край рідний умій боронити. Не кайся востаннє* (Народна творчість);

– 1-ї особи множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу, наприклад: *Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачем* (Народна творчість);

– 3-ї особи множини, наприклад: *Решетом воду не носять. Дарованому коневі в зуби не дивляться* (Народна творчість);

– чоловічого роду минулого, давноминулого часу дійсного способу, наприклад: *Цілив у ворону, а попав у корову* (Народна творчість) [61, С. 408-410].

Отже, традиційне розуміння статусу односкладних особових (означено, неозначено- й узагальнено-особових) речень представляє їх як семантико-стилістичні варіанти двоскладних речень, що виникають унаслідок структурно-сміслових трансформацій контекстуального вживання семантичної особи.

Таким чином, у синтаксичній системі типів простого речення односкладні конструкції становлять своєрідну щодо структури й змісту синтаксичну категорію. Визначення типу односкладного речення має ґрунтуватися на комплексному, семантико-структурному аналізі цього речення, і насамперед – його головного члена.

1.2. Функції односкладних особових речень у художньому мовленні

Односкладні речення являють собою структурно-семантичний тип простого речення, організуючим центром якого є один головний член речення [56, с. 85].

У синтаксичній системі типів простого речення односкладні конструкції становлять своєрідну щодо структури й змісту синтаксичну категорію. Вони репрезентують гнучкість мови, її здатність слугувати синтаксичним засобом створення розгорнутих, різноаспектних, різноскерованих висловлень [32, с. 6] та стилістичним засобом вираження найтонших значенневих відтінків.

Проблема визначення функціонального потенціалу односкладних речень досліджувалася вченими в текстах різної стилістики.

Наприклад, визначенню ролі односкладних речень у науково-навчальній літературі присвячено працю В. Шабуніної [58, С. 203-512]. Дослідниця зазначає, що «в науковому стилі вживаються односкладні

означено-особові, неозначено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні речення» [58, с. 217].

За дослідженнями В. Шабуніної, односкладні синтаксичні конструкції в науково-навчальних текстах мають таке функційне призначення:

- 1) надають висловленню виразності, динамічності, активізують увагу читача, спонукають до спільних дій, забезпечують наочність викладу;
- 2) приховують у тексті діалог, виражений у формі безпосереднього звертання автора до читача;
- 3) зосереджують увагу на основних моментах змісту, зокрема на дії, описують закономірності, загальновідомі факти та явища певної науки, слугують рекомендацією для здійснення тієї чи іншої операції;
- 4) позначають дію людей взагалі або їх невизначеної кількості;
- 5) спрямовують увагу читача на об'єкт або дію;
- 6) виражають категоричність / некатегоричність викладу;
- 7) усувають з викладу суб'єкт дії, акцентуючи увагу адресата на об'єкті або дії;
- 8) реалізують комунікативну стратегію автора, активізують увагу читача, спонукають до дії [58, С. 324-326].

Проблемі функціонування односкладних речень у наукових текстах присвячено дослідження В. Кухаревої, в якому акцентується увагу на комунікативно-когнітивному потенціалі цих конструкцій в сучасних наукових текстах, оскільки вони є одним із засобів задоволення комунікативно-пізнавальних потреб спілкування в науковій сфері. На основі кількісно-якісного аналізу функціонування односкладних речень у наукових текстах дослідниця визначила, що такі конструкції виконують низку важливих комунікативних функцій, які, на її думку, «оптимізують спілкування в науковій сфері, забезпечуючи тим самим повну реалізацію когнітивної функції» [39, с. 12].

В своєму дослідженні В. Кухарева дійшла висновку, що найбільшим комунікативним навантаженням у наукових текстах відзначаються

безособові речення. Частка означено-особових, неозначено-особових та номінативних речень, за спостереженнями дослідниці, у наукових текстах порівняно невелика, а залучення до комунікативного процесу, здійснюваного через посередництво тексту, інфінітивних конструкцій відбувається в наукових текстах нерегулярно.

Як стверджує В. Кухарева, «роль односкладних речень у наукових текстах виявляється в тенденції до якнайповнішого лінгвістичного втілення специфічних стильових ознак наукової мови – узагальнено-абстрагованості, об'єктивності, підкресленої логічності, а також інших важливих її рис – діалогічності, оцінності, некатегоричності викладу, які в поєднанні з першими, основними, роблять науковий стиль живою функціональною системою» [39, с. 18].

Визначенню ролі односкладних речень у художній літературі присвячено роботу Н. Свистун [48, С. 314-316]. Так, на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся», автор дослідила структурно-семантичну характеристику дієслівних односкладних речень у художній літературі.

Н. Свистун зауважує, що «в мові художніх текстів широко використовуються означено-особові односкладні речення, у яких головний член виражається дієсловом I особи однини та множини дійсного способу, дієсловом наказового способу, дієсловом II особи однини та множини; неозначено-особові односкладні речення, у яких головний член виражений дієсловом III особи множини минулого часу дійсного способу (головний член має семантику неозначеності, а не множинність виконавців дії, хоча найчастіше неозначеність і множинність збігаються); безособові односкладні речення, зокрема власне безособові, безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні (безособові речення з присудком без постфікса *-ся (-сь)* та безособові речення з головним дієслівним членом із постфіксом *-ся (-сь)*, інфінітивні (головний член виражений інфінітивом без частки *би, б*)» [48, с. 314].

Вивченню односкладних речень в епістолярному жанрі (на матеріалі щоденникових записів О. Довженка) присвячено дослідження В. Ковтун [31, С. 47-53].

Дослідниця підкреслює, що поширеними в щоденниках письменника є такі види односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, безособові, номінативні (у тому числі речення з модальним предикатом) [31, с. 49].

Конструкціям такого типу в епістолярному жанрі властиві функції:

- 1) перенесення акценту з діяча на дію, передача внутрішнього стану мовця, усунення потреби наголосити на особі діяча;
- 2) надання лаконічності висловленню;
- 3) сприяння уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками;
- 4) позначення дії, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту;
- 5) зображення певного стану людської психіки, особливостей сприймання навколишнього світу;
- 6) відтворення спогадів;
- 7) безпосереднє відтворення процесу сприймання у всій безпосередності супровідних емоцій;
- 8) вираження волевиявлення – бажання чи небажання виконувати певну дію [31, С. 50-52].

Наукові дослідження Л. Голоюха спрямовані на вивчення функцій односкладних речень у синтаксичній організації сучасної української історичної прози (на прикладі щоденникових записів О. Довженка) [10, С. 27– 29].

Як зазначає вчений, «односкладні речення позначені різноманітністю семантики та стилістичних функцій у мові історичної прози, якій притаманні такі види односкладних речень із головним членом речення, співвідносним із

присудком: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові й інфінітивні» [10, с. 27], зокрема:

– означено-особові односкладні речення виконують функцію створення динамічних картин, драматичних епізодів (речення з головним членом речення, вираженим дієсловом наказового способу), означено-особові речення виступають синтаксичною формою індивідуалізації мови (пряма мова, репліки діалогів) персонажів, ширше – діалогічного мовлення (речення з головним членом речення, вираженим дієсловом дійсного способу);

– неозначено-особові речення (у сукупності з лексичним наповненням) є активним засобом створення конкретно-зорових картин, деталізації зображення подій, явищ;

– узагальнено-особові речення узагальнюють героя, до якого звертається письменник, створюють психологічний портрет персонажа, мотивують його вчинки, посилюють прийом психологізації, виступаючи елементами внутрішнього монологу персонажа, безособові речення є засобом утілення глибокої думки, цікавого міркування, спостереження, філософсько-логічного висновку тощо, інфінітивні речення в мові історичного роману створюють динамічність потенційної дії, яка ще не реалізована [10, С. 27-29].

Розглянемо особливості функціонування дієслівних односкладних речень з семантикою і значенням суб'єктів як носіїв предикативної ознаки, які виділяють особові (означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції на прикладі художніх текстів.

Усі форми головного члена означено-особових речень співвідносяться тільки з «семантичною особою» («мовець-адресат»), яка вказується дієслівними флексіями, наприклад: *Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому!* (35, с. 168).

Односкладні означено-особові речення характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії особливо у тих випадках, коли дієслово стоїть у наказовій формі. Тому ці конструкції

пов'язуються з мовою емоційною – насамперед розмовною, а відтак – її відтворенням у художніх тестах.

Означено-особові речення близькі до двоскладних. Як і у двоскладних реченнях, виконавець дії мислиться в них означено, проте він може бути виражений лише займенником *я, ми, ти, ви*.

Ця особливість ставить означено-особові речення в один синонімічний ряд з двоскладними, наприклад: *Пробачте, осінь, я вас не впускаю* (35, с. 22).

При такій трансформації односкладних речень у синонімічні двоскладні виникають нові семантичні відтінки: у двоскладних реченнях актуалізованим стає суб'єкт, в означено-особових реченнях підкреслюється дія, а не її виконавець, що надає емоційності, виразності й динамічності висловлюванням.

Зазначимо, що означено-особові речення відзначаються високою частотністю функціонування в діалогах, наприклад: *Виходжу в ніч. Іду назустріч долі* (35, с. 126).

Найбільш поширеними виявилися структури, у яких головний член виражений дієсловом наказового способу 2-ї особи однини та множини, а також 1-ї особи множини, наприклад: *Спиніться, люди. Хоч поставте кому* (35, с. 77).

Семантична структура означено-особових речень – наявність віднесеної до означеного суб'єкта дії або процесуального стану. Ці значення конкретизуються в реченні як одиниці тексту.

Саме в тексті означено-особові речення набувають змістової конкретизації, наприклад: *Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу, гайда по сінокосу* (18, с. 183).

Максимального наближення до двоскладних речень, на нашу думку, означено-особові речення набувають при наявності в них звертання.

Головний член у таких структурах виражений формами наказового способу.

Означеність суб'єкта набуває семантичного вираження, хоч формально суб'єкт співвідноситься із займенниками *ти, ви, ми*, наприклад: *Зіграй мені мелодію любові, ту, без якої холодно словам* (35, с. 26).

Експресивним забарвленням вирізняються в художньому тексті означено-особові речення, граматична форма головного члена яких складається з допоміжного дієслова-зв'язки та іменного компонента, наприклад: *З крутих плаїв зриваємся, йдемо. У сьоме небо вийдемо з гущавин, задавлені гранітними трюмо* (35, с. 222).

Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них формою дієслівного присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено. Співвідносний із присудком головний член виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього або минулого часу дійсного способу [49, с. 158].

Стилістична особливість уживання цих речень у художньому тексті полягає в тому, що через неозначеність суб'єкта (суб'єктів) дії, увага максимально зосереджується на самій дії.

Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, але семантично усуненим суб'єктом, наприклад: *А сьогодні передавали, що у Греції випав сніг* (35, с. 111). Неозначеність особи в них зумовлена ситуативно.

У неозначено-особових реченнях предикат може вказувати на дію, що стосується багатьох осіб, перелік яких або зайвий, або не можливий, наприклад: *Скільки цвіту з мене обтрусили... Скільки з мене яблук продали* (35, с. 69).

За будь-якої з названих ситуацій суб'єкт відсувається на задній план, оскільки тут важлива саме дія. Актуалізованим стає не лише дієслово, а й інші лексично виражені члени неозначено-особового речення.

Т. Вавринюк зауважує, що «для неозначено-особових конструкцій характерна структурно-функціональна варіантність у складі контексту, багатство інтонаційного оформлення. Вони легко виступають самостійними

реченнями і складовими частинами будь-якого складного речення» [5, с. 158], наприклад: *Задзвонять над ними погребно білі дзвони конвалій, І гірко в нічній тишині запалять люльки серед моху старі бородаті пні – підданці царя Гороха* (35, с. 175).

У будь-яких реалізаціях неозначено-особові речення підкреслюють факти, події чи процеси, а суб'єкт дії залишається невизначеним, бо вказівка на нього з погляду мовця є несуттєвою.

Узагальнено-особові речення як окремий різновид виділяють за двома ознаками:

1) головний член у них здебільшого виражається дієсловом 2-ої особи однини теперішнього і майбутнього часу, наприклад: *Буває мить якогось потрясіння: побачиш світ, як вперше у житті...* (35, с. 25); *Що не напишеш, що не скажеш, Не те! – застогне камертон...* (35, с. 66);

2) дія, стан, виражена цим дієсловом, відноситься до будь-кого, тобто суб'єкт дії (стану) мислиться узагальнено, наприклад: *На телефонних дротах не зіграєш свій плач гітари* (35, с. 185); *Уже собі нічого не пробачиш. Уже не йдеш наосліп, навмання* (35, с. 56); *Не забувайте про минуле, воно вже інеш взялось ...* (35, с. 98).

Семантичний відтінок узагальненості дієслово може мати й у формі 3-ї особи множини або 1-ї особи множини, як, наприклад, у прислів'ях: *Дарованому коневі в зуби не заглядають.*

Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень, тому особливого поширення вони набули в народній мові у вигляді прислів'їв, приказок, загадок, які відтворюються і в художніх текстах.

Отже, узагальнюючи вищенаведений аналіз теоретичного розділу, треба визначити, що у синтаксичній системі типів простого речення односкладні конструкції становлять своєрідну щодо структури й змісту синтаксичну категорію. Вони репрезентують гнучкість мови, її здатність

служити синтаксичним засобом створення розгорнутих, різноаспектних висловлень та стилістичним засобом вираження значенневих відтінків.

Односкладні означено-особові речення характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії особливо у тих випадках, коли дієслово знаходиться у наказовій формі. Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них формою дієслівного присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження узагальнень, тому поширення вони набули в народній мові у вигляді прислів'їв та фразеологізмів.

Функції односкладних особових речень у художньому мовленні, наступні: створення певного стилістичного колориту; констатація існування певного явища, факту; уведення читача в ситуацію інформування про події, що відбуваються навколо головного героя-оповідача; створення описів.

РОЗДІЛ 2

**СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ
ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО
«ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»**

2.1. Структурні моделі односкладних особових речень у творі Л. Костенко «Записки українського самашедшого»

Односкладні речення – це продуктивний тип синтаксичних структур, що активно функціонують у тексті роману. Серед дієслівних односкладних речень семантикою і значенням суб'єктів як носіїв предикативної ознаки виділяються особові (означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції.

Проблему стилістичних і функційних особливостей односкладних речень у художньому тексті вивчали О. Баранник та Г. Євсєєва. Вчені досліджували функції названих речень у прозі (на прикладі роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого») [22, С. 169-174].

Так, на думку О. Баранник та Г. Євсєєвої, в мові прозового тексту широко застосовуються такі види односкладних речень: односкладні номінативні та «називний уявлення».

Дослідники також виділяють функції односкладних речень в прозовому тексті:

- а) створення певного стилістичного колориту;
- б) констатація існування певного явища, факту;
- в) називання предмету наступного висловлення або думки з метою його виділення, підкреслення, привернення до нього уваги;
- г) уведення читача в ситуацію інформування про події, що відбуваються навколо головного героя-оповідача;
- д) створення статичних описів [22, С. 172-174].

С. Бузько також досліджувала стилістичні і функційні особливості односкладних речень у художньому тексті, але, на відміну від О. Баранник та Г. Євсєєвої, вчена вивчала функції названих речень у поезиці.

Своє дослідження С. Бузько присвятила питанню функціонування односкладних номінативних речень у поетичному тексті (на матеріалах збірки Л. Костенко «Мадонна перехресть») [4, С. 488-491].

С. Бузько наголошує, що «найактивніше в поетичному мовленні Ліни Костенко функціонують буттєві номінативні речення, що виконують називну або описову функцію» [4, с. 489].

Номінативні речення в поетичному тексті, на думку С. Бузько, виконують функції:

- а) повідомлення про буття певного предмета, про його наявність тощо;
- б) номінація певного предмета з його емоційною оцінкою;
- в) фіксація існування, наявність певних предметів чи явищ;
- г) створення та підкреслення образності й експресивності;
- д) забезпечення синтаксичної компактності та раціональності побудови тексту;
- е) висловлення іронічного ставлення до тих чи інших явищ дійсності та створення стримано-саркастичного звучання тексту [4, С. 490-491].

У багатьох випадках іронія створюється саме завдяки використанню односкладних номінативних речень, що допомагають точно, лаконічно та влучно передати авторське ставлення до навколишньої дійсності.

С. Бузько стверджує, що «у поетичних текстах функціонують такі види номінативних речень: окличні (називаючи певний предмет чи явище, вони дають йому певну емоційно-експресивну оцінку), «називний уявлення» (констатують уявлення про предмет, стверджуючи його наявність чи необхідність, після чого подається відповідний коментар), буттєві номінативні речення (виконують описову функцію) [4, С. 490-491]. Щодо функціонально-стилістичних особливостей номінативних речень, варто відзначити, що вони не лише називають певні предмети, явища, поняття,

тобто не просто повідомляють про наявність чогось, а насамперед підкреслюють образність, емоційність та експресивність поетичного мовлення, допомагаючи автору лаконічно, влучно висловити думку, забезпечують синтаксичну компактність і раціональність побудови поетичного тексту. В окремих випадках номінативні конструкції виступають засобом вираження іронії, при цьому ідейно й естетично наснажуючи художній текст [4, С. 490-491].

Характерною функційно-стилістичною особливістю використання односкладних номінативних речень у поетичному мовленні є те, що вони сприяють посиленню образності, емоційності й експресивності художнього тексту.

Розглянемо детально означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові конструкції у романі Л. Костенко.

Означено-особові речення. Односкладні означено-особові речення – це структури, головний член яких виражений дієсловом дійсного способу 1-ї чи 2-ї особи однини або множини дійсного способу теперішнього чи майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу [62, с. 114]. Семантично такі речення означають дію або стан безпосередніх учасників мовного процесу – мовця чи його співрозмовника.

Суб'єкт дії чи стану в них не називається, але він відомий і представлений як учасник комунікативної ситуації або заявлений у контексті.

На думку синтаксистів (В. Горяного [15, с. 21], П. Дудика [21, с. 20], А. Загнітка [23, с. 41] та ін.), односкладні означено-особові речення повні за структурою, хоч позиція підмета в них матеріально не заповнена, тому що він їм не потрібен, а граматичне значення особи передається флексією дієслова.

З урахуванням морфологічних способів вираження головного члена у тексті роману, представимо означено-особові речення у наступних структурно-семантичних моделях.

Модель 1. Означено-особові речення з предикатом, представленим формою 2-ї особи однини наказового способу, наприклад:

- *«Піди до психоаналітика»* (36, с. 122);
- *«Тікай. Важко жити серед нас»* (36, с. 126).

Односкладні означено-особові речення в романі характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії (особливо тоді, коли дієслово стоїть у наказовій формі), наприклад: *«Не гальмує, снікерсуй! Пий пенсі, вимагає більшого. Відривайся кльово»* (36, с. 146). Ця конструкція відноситься до емоційної лексики, насамперед розмовної.

Модель 2. Означено-особові речення з головним членом у формі 2-ї особи множини наказового способу, наприклад:

- *«Бог з вами, люди! Отямтеся, хоч під старий Новий рік. Отямитесь ніколи не пізно»* (36, с. 28).

Максимального наближення до двоскладних речень, на нашу думку, означено-особові речення набувають за наявності в них звертання. Головний член у таких структурах виражений формами наказового способу, що дозволяє авторові буквально вести за собою читачів, залучати до описуваних дій.

Модель 3. Означено-особові речення, у яких головний член виражений дієсловом наказового способу 2-ї особи однини та множини, значно рідше 1-ї особи множини, наприклад:

- *«Набридло. Аби як жити я більше не хочу»* (36, с. 4).

Модель 4. Означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом 1-ї особи однини дійсного способу, наприклад:

- *«Тільки я, лох, очкарик, ніяк не звикну . Мені колега каже: «Ну, ти, блін, дайош». А я кажу: «Нормально», – і відчуваю, що не нормально, і хтось із нас божевільний, вони чи я»* (36, с. 4).

У романі Л. Костенко знаходимо означено-особові речення мінімального поширення, де є, крім головного члена речення, лише:

- а) додаток, наприклад:

– «Журналістам вірю» (36, с. 133);

– «То побудуйте ту» (36, с. 117);

б) обставина, наприклад:

– «Вимикаюсь автоматично» (36, с. 110).

Ці речення наближають виклад твору до щоденникових записів.

Отже, для художнього мовлення роману характерне продуктивне використання односкладних означено-особових речень, відмінних за морфологічним способом вираження предиката. Формальна редукція підмета зміщує комунікативний і смисловий акцент на дії та стани людини. Такі речення демонструють принцип мовної економії та потенційно здатні передавати авторські смислові й емоційно-оцінні настанови.

Таким чином, означено-особові речення в романі виконують різноманітні функції, зокрема: допомагають розкрити внутрішній світ автора, передати його власні почуття і думки з метою приховання.

Неозначено-особові речення. Односкладні неозначено-особові речення традиційно розглядають як структури з головним членом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж множини минулого часу, що називає дію неозначених осіб.

Перелік морфологічних форм вираження предиката в неозначено-особових реченнях П. Дудик, Л. Прокопчук доповнюють умовним способом дієслова [21, с. 138]. Такі конструкції становлять собою граматичну модель зі структурно можливим, але семантично усуненим суб'єктом, оскільки він мислиться неозначено, а вся увага мовця зосереджується на дії, яка стосується неозначеної кількості осіб, що підсилює комунікативну значущість головного члена речення.

Продуктивність уживання односкладних неозначено-особових речень (співвідносних із ними предикативних частин) у художньому мовленні роману значно нижча, ніж означено-особових структур.

Аналіз текстового матеріалу дає підстави констатувати, що у неозначено-особових реченнях, найчіткіше виявляється основна специфіка роману – повідомити про подію або її результат.

Наведемо приклади:

– *«Вчора по телебаченню показали Феміду із зав'язаними очима. Все знали давні греки, і про нашу прокуратуру теж»* (36, с. 8);

– *«Націю запрограмували на безвихідь. А вона добра, вона терпляча. Вона, як я – Терези і Кінь»* (36, с. 27).

Здебільшого зосередження уваги героя на дії чи її результаті здійснюється актуалізацією різних типів односкладних речень.

У романі особа, що виконує дію, відома мовцеві, але з певних причин не називається, наприклад:

– *«З кораблів стріляли»* (36, с. 133);

– *«Щось там крутили, прикручували. Одремонтували»* (36, с. 69);

– *«І не бояться смерті. Вірять у переселення душ»* (36, с. 165);

– *«Відкачують метан»* (36, с. 110);

– *«Борються за крісла. Проводять конгреси, брифінги»* (36, с. 352);

– *«Протестують проти об'єднання трьох вузів»* (36, с. 355).

Розглянемо основні моделі неозначено-особових речень.

Модель 1. Неозначено-особові речення з головним членом у формі 3-ї особи множини теперішнього часу, наприклад: *«У Кандагарі обстріляли мечеть. В Ель-Паджефі обстріляли мечеть. В Ель-Фалуджі обстріляли мечеть»* (36, С. 298-299).

Семантичний центр таких речень орієнтований, як правило, на комплексне зображення подій, наприклад:

– *«Європа суйот рило в дела України»* (36, с. 410);

– *«Спершу пустили газ у вентиляційні отвори, шпурнули кілька гранат, перебили вартових і розстріляли сплячих чеченок. А заодно вже перетруїли й заручників. ...Живих і мертвих кидали в машини і розвозили по лікарнях і моргах»* (36, с. 243).

– *«Обростає абсурдом. Ядерну зброю віддали, державу розікрали, чекаємо інвестицій у свою економіку. Танки продаємо у Пакистан, гладильні дошки купуємо в Італії. Проводимо військові навчання, а влучаємо ракетою у власні Броварі»* (36, с. 12).

– *«На Балканах війна. У Чечні війна. Майже скрізь жарина конфлікту пропалює карту світу»* (36, с. 44).

Головне в неозначено-особових реченнях – сама дія, яку називають і яка є в центрі уваги. Ці речення викликаються потребою у вираженні дії, що її виконує невизначений суб'єкт (особи чи навіть одна особа).

Неозначеність виконувача дії продиктована самим характером думки, яку висловлюють, наприклад:

– *«Ціни підскакують як скажені. У Верховній Раді бедлам. Одного нардепа судять в Америці. Другий сидить у в'язниці в Ганновері. Третім цікавиться Інтерпол»* (36, с. 5);

Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, але семантично усуненим суб'єктом.

Наведемо приклади:

– *«Нічого, знайдемо вітер, який їх здмухне...»* (36, с. 38);

– *«Мусульманам продовжили Рамадан, бо їм ще не вдалося побачити молодого місяця»* (36, с. 21);

– *«Новий рік у Марокко. Карнавал у Венеції»* (36, с. 18);

– *«Рік Змії може піти під знаком Скаженої Корови. Санта-Клаус їде з Лапландії»* (36, с. 21).

Неозначеність особи в таких реченнях може бути зумовлена причинами: суб'єкт дії відомий авторові, але він свідомо його не називає з певних причин, наприклад:

– *«Митців наших повбивали, мистецькі школи знищили. Старі соцреалісти вийшли в тираж, нові Праксителі ще не дозріли»* (36, с. 9).

Модель 2. Неозначено-особові речення з головним членом у формі 3-ї особи множини майбутнього часу, наприклад:

– *«Краще б уже пересвистувались у тому його кабінеті, то не було б і «каセットного скандалу» (36, с. 3);*

– *«Я не повинен зриватись, але іноді мені здається, що колись я вийду з дому через вікно, і більше мене ніхто ніде не побачить» (36, с. 4).*

У найтиповіших випадках дія, позначувана дієсловом 3-ї особи, стосується невизначеної кількості осіб, що для мовця не має принципового значення, наприклад:

– *«Горить Багдад. Горить багдадська бібліотека. Плаче багдадський злодій — скінчилася його казка» (36, с. 129).*

Модель 3. Неозначено-особові речення з головним членом – дієсловом у формі множини умовного способу у фактичному матеріалі представлені дуже скупо й більше показові для висловлювань, пов'язаних із роздумами, наприклад:

– *«Я міг би бути тим іншим» (36, с. 56);*

– *«Якась фірма продає ділянки на Місяці. Я купив би, дачі у нас немає, але раз, що теща не захоче на Місяць, два – уявляю собі, які там будуть сусіди» (36, с. 15).*

У розглянутих структурно-семантичних моделях невизначеність виконавця детермінована прагматикою висловленої думки, для якої більш важливий репрезентований у ній предикат, а суб'єкт сприймається на рівні уявлення про невизначених осіб (іноді – особу).

З огляду на семантико-синтаксичний та комунікативний критерії неозначено-особових реченнях, дієслова експлікують таку семантику відстороненого суб'єкта:

1) виконавців дуже багато, це свого роду свідоме підкреслення широкого кола виконавців дії, наприклад: *«І голови. Голови, голови, голови. Колись на плаху котилися – так то ж у часи великих смут» (36, с. 7).* Через відсутність діяча інформація в реченнях сприймається як безстороння констатація фактів, перелік звичайних, буденних дій;

2) виконавці відомі мовцеві та адресатові або тільки одному з них, але важливіше зробити акцент на дії, процесі, результаті, наприклад: *«Астрологи радять, зорі віщують»* (36, с. 6). Редукція суб'єктів веде до появи епічно-оповідного мовлення, за якого підкреслюються дії, стани, їх результати;

3) виконавці не відомі ні адресатові, ні мовцеві, для комунікації це не важливо, адже більш важливий результат, наприклад:

«Закидаються чутки, які ферментують хаос. Нав'язується кут зору, який деформує суть» (36, с. 15);

4) виконавець – сам мовець, тому немає потреби його називати, наприклад:

«Син мене розуміє, ми з ним пересвистуємося» (36, с. 11);

Подібні конструкції показові для розмовних діалогів, а отже, й художнього мовлення, але у романі зовсім не багато таких вживань.

Деактуалізація суб'єкта, виведення на перший план дії, джерелом якої є невизначений виконавець, надає тексту експресії, сприяє формуванню образу мовця, який приховує себе за іншими.

В односкладних неозначено-особових структурах завдяки формальному нівелюванню суб'єкта, його комунікативне значення зменшується, тоді як роль предиката увиразнюється. Висока частотність уживання різних моделей неозначено-особових речень пов'язана з прагматичною потребою зосередити увагу адресата на ключових станах, діях, їх результатах без зміщення акценту на персональність.

Отже, використання неозначено-особових речень у тексті роману дозволяє Л. Костенку акцентувати увагу на описуваних діях, саму ж дійову особу відсунути на задній план. Однак неозначена особа виступає активним виконавцем дії, натяк на окремі властивості якої містять ситуація, обставинні слова, другорядні члени речення.

Узагальнено-особові речення. Специфіка цих конструкцій виявляється в тому, що вони не описують конкретної позамовної ситуації, адже їх головний член фактично означає позачасову, узуальну предикативну ознаку,

приписувану узагальненому носієві. Названі в подібних реченнях дії та стани типові, часто повторювані й зазвичай утілюють сконденсовану мудрість, життєві закономірності, повчання.

Синтаксисти вказують на різний ступінь узагальнення формально не вираженої особи й зазначають, що найвищий він у народній творчості (прислів'ях, приказках, загадках) [62, с. 118]. Нижчий ступінь узагальнення показовий для речень, що називають дію або стан самого мовця і в узагальненій формі виражають його когнітивну й емотивну сферу.

Художнє мовлення Л. Костенко демонструє активне вживання узагальнено-особових конструкцій, головний член яких означає дію, що сприймається узагальнено, яка характерна для будь-якої особи.

Основне їхнє призначення в мові – образне вираження загальних суджень, узагальнень, виведення закономірностей, але стильові домінанти мовотворчості досліджуваного письменника розширюють функційне коло подібних структур.

Модель 1. Узагальнено-особове речення з головним членом у формі 2-ї особи однини наказового способу, наприклад:

– *«...не клади газет на мою дисертацію! – сердиться дружина»* (36, с. 12);

– *«Вчора один з неформалів кричав під гітару: «Моя голова не помойка! Оставьте меня в покое!»* (36, с. 13).

Ці речення – авторська інтерпретація сентенцій, життєвих канонів, повчань – мають високий ступінь узагальнення, виступають маркерами афористичного, образного мовлення. Але такі структури трапляються в тексті роману не поодинокі.

Подібні речення переважно виражають оцінки, вносять відтінок дій, конотації категоричності, репрезентують філософські роздуми щодо сенсу життя, наприклад:

– *«Думайте в хорошу сторону, – каже теща. – Сьогодні Миколая Угодника»* (36, с. 13);

– *«Після такої революції це ж може убити»* (36, с. 189);

– *«По-моєму, тут уже потрібні не політологи, а поліпатологи»* (36, с. 22).

Узагальнено-особові речення виокремлено також за такими ознаками:

а) головний член у них здебільшого виражається дієсловом 2-ї особи однини теперішнього і майбутнього часу, наприклад: *«Леді Ю закликає запасатися харчами і їхати на Майдан»* (36, с. 179);

б) дія-стан, виражена дієсловом, відноситься до будь-кого, тобто суб'єкт дії (стану) мислиться узагальнено, наприклад:

– *«Я народився під впливом зірки Альгерат у сузір'ї Ворона»* (36, с. 10);

– *«Уже себе не можеш виправити. Уже не йдеш наосліп»* (36, с. 16).

Форма 2-ї особи дає змогу оформити висловлювання як загальні судження, поєднати особисте з загальним, суб'єктивне з об'єктивним, наприклад:

– *«Майбутнє щодня стає минулим. Війо»* (36, с. 6);

– *«Дай нам, Боже, розуму!» Тобто у політиків дефіцит і з цим?»* (36, с. 174).

За семантикою і функціями узагальнено-особові речення можна виокремити у такі різновиди:

1) речення зі значенням поради або перестороги, застереження від якоїсь дії, наприклад:

– *«На жаль, місіс. Все ще попереду. Бліц скінчився, а кріт – ні»* (36, с. 129);

– *«Перемогу відсвяткували, можна вертатись додому». Але як їм жити? Де гарантія, що знову не вибухне?»* (36, с. 157);

2) речення з умовно-наслідковим значенням:

– *«Атипова пневмонія крокує світом. Косить людей в Китаї, Гонконгу, Сінгапурі. Скорочено її називають SARS. Бояться пандемії. Цей вірус уже вважають другим, після СНІДу, попередженням людству»* (36, с. 125);

– *«Всю обгризуть, як піраньї, і сипонуть врозтіч. Від України залишиться тільки скелет»* (36, с. 12).

Серед узагальнено-особових речень, що означають загальні судження, зафіксована незначна кількість приказок, доречно й природно вплетених у мовлення автора та героїв, наприклад:

– *«Як у дитячій лічилочці: «Цьому дам, цьому дам, а тобі – не дам, бо ти болван. Дров не рубав, води не носив, каші не варив, Багдад не бомбив»* (36, с. 129).

Аналізовані речення, як бачимо, у структурно-граматичному плані дублюють означено-особові та неозначено-особові, однак відрізняються від них семантикою узагальненості суб'єкта, можливістю відносити дію до будь-якої особи. Крім того, вони можуть виражати стан самого автора, передавати в узагальненій формі його інтимні думки, настрої, переживання.

Л. Костенко ніби сама себе усуває від названих дій, акцентує на тому, що вони можуть бути типізованими, звичайними й для інших, для багатьох.

Розглянемо моделі узагальнено-особових речень.

Модель 1. Узагальнено-особові речення з головним членом у формі 3-ї особи множини теперішнього часу, що називають типову узагальнено-нормативну для певних ситуацій дію, наприклад:

– *«А наші нікого не проженуть. Поклекотять і стихнуть. Нація дуже хвора, швидко втомлюється. Цій нації кров уже не вдаряє в голову, вже виступає тільки холодний піт»* (36, с. 24);

– *«Бог війни вже навіть не загинає пальців»* (36, с. 335);

– *«Наших не зачепило, у наших імунітет. Чорнобильський»* (36, с. 28).

Отже, аналізовані речення ілюструють реалізацію такого потенціалу узагальнено-особових речень, що простежуємо в їх здатності переважно в структурі розповідей та роздумів лаконічно й по-філософськи влучно відтворювати життєві закономірності й проектувати їх на фрагменти спостереженої дійсності, висловлювати оцінки й міркування.

Такі речення викликають асоціації з традиціями, життєвими закономірностями, підказують, як прийнято поводитися в суспільстві. Л. Костенко не вживає типових для мови узагальнено-особових речень із предикатами у формі 1-ї особи множини теперішнього або майбутнього часу, 2-ї особи множини наказового способу, тому що вибраний жанр – щоденник.

Отже, художнє мовлення Л. Костенко у романі «Записки самашедшого», демонструє високу частотність використання односкладних означено-особових речень, відмінних за морфологічним способом вираження предиката. Формальна редукція підмета зміщує смисловий акцент на дії та стани людини. Такі речення демонструють авторські смислові й емоційно-оцінні настанови, допомагають розкрити внутрішній світ автора, передати його власні почуття і думки.

Вживання різних моделей неозначено-особових речень, пов'язане з прагматичною потребою зосередити увагу адресата на ключових станах, діях, їх результатах без зміщення акценту на персональність.

Активно вживаються узагальнено-особові конструкції. Основне призначення зазначених конструкцій – образне вираження узагальнень, відтворення життєвих закономірностей й проектування їх на фрагменти дійсності, висловлювання міркувань тощо.

2.2. Семантико-стилістичні особливості односкладних особових речень

Своєрідну синтаксичну і стилістичну сутність мають означено-особові речення – такі комунікативні структури, в яких виконувач дії мислиться означено, а головний член речення виражається дієсловом у формі 1-ї або 2-ї особи – однини чи множини теперішнього, майбутнього часу або наказового, способу, наприклад:

– *«Треба мислити глобально, а діяти локально». А ми й не мислимо, і не діємо. Ми рефлектуємо. Націю вже фактично здали в історичний хоспіс»* (36, с. 60).

Семантичний потенціал односкладних означено-особових речень базується на їхніх формально-граматичних особливостях, що полягають у зміщенні логічного наголосу на дієслівний головний член через формальне уникнення виконавця дії чи носія стану.

Таке опускання назви суб'єкта модифікує їхню стилістичну сутність, наприклад:

– *«Живемо ж ми, гей!»* (36, с. 62).

Подібні тенденції простежуємо в романі, де письменниця продуктивно використовує усунення підметів у формі 1-ї чи 2-ї особи однини або множини для вербалізації емоційно-рефлексивного тла.

Підставою для цього є стилістика роману, де мовна особистість перебуває всередині зображуваної дійсності, переживає її, осягає мить буття одночасно з його плином:

– *«У парламенті скаженіють шовіністи, брунькуються фракції, сповзають у водевіль патріоти»* (36, с. 12);

У прагненні передати індивідуальні сприйняття, почуття й переживання автор удається до означено-особових речень, які здатні привертати увагу до особи мовця. Це переважно конструкції з предикатом у формі 1-ї особи однини, що дають змогу ніби поговорити із самим собою.

Попри те що суб'єкт дії або стану лексично не заявлений, персоналізована ознака очевидна й гіпертрофована, наприклад:

– *«Навіть брат Прометей був ускочив, взяв за жінку Пандору»* (36, с. 66).

У контексті психологізму роману простежуємо насамперед прагнення письменниці відтворювати сучасне життя так, як воно виникає, кожну мить, наприклад:

– *«Пробую зосередитись, бо шкірою відчуваю зраду»* (36, с. 57).

Такі конструкції вводяться в спосіб автокомунікації й переважно виражають опис або розповідь з елементами роздуму, зверненого до самого себе, передають інформацію для з'ясування власного внутрішнього стану.

Гіпертрофований образ автора, схильного до психоаналізу, у романі може бути репрезентований формами 2-ї особи однини наказового способу:

– *«Навздогін йому свист і улюлюкання: «Уходя, уходи!»* (36, с. 60).

Конструкції невластиві прямої мови, пов'язані з високим ступенем інтимізації повідомлення: розмова із самим собою ніби оголює внутрішні стани, почуття, оцінки героя.

Стилістичні функції метафор створюють індивідуальні образи, конкретно-чуттєві картини зображення, формують образ автора і підсилюють достовірність викладу.

Так, Л. Костенко осуджує людство за бездіяльність, стверджуючи, що суспільство знищило самих себе, наприклад:

– *«...ні Христос, ні Аллах, ні Будда не просіють наших кісток крізь вселенське зоряне решето...»* (36, с. 42);

– *«Великий народ обирає карликів, маріонеток і що цікаво не він їх а вони його сіпають за мотузочки у цьому політичному вертепі. Політичні клоуни жонглюють словом „народ”»* (36, с. 350);

«Бомжі на лавах розпивають пиво, закушують здобиччю зі сміттєвих баків» (36, с. 244);

– *«Вигризав би з Дніпра тонни піску на чийсь чорні прибутки»* (36, с. 269);

– *«Заздалегідь готують електоральне поле, засівають його гречкою і обіцянками»* (36, с. 289);

– *«Але ж поки він виросте, України може вже й не бути. Вся розчиниться у хамстві»* (36, с. 297);

– *«Майдан, як велике серце Києва, – гуготить, пульсує, б'ється у ритмі барабанів революції»* (36, с. 412).

Метафори звертають увагу читача на меркантильність та вузький кругозір більшості людей, наприклад:

– *«В Іспанії випускають биків у вузькі вулиці і нема Гемінгвея, що написав би цю криваву фієсту сучасності»* (36, с. 163);

– *«А у нас тут люди гавкають. Вчора обгавкала продавщиця»* (36, с. 418).

Ці метафори саркастично викривають недолугість, абсурдність політичної ситуації в Україні протягом останніх років, адже керування державою скоріше нагадує безглузде шоу, ніж відповідальну справу.

– *«А від комплексу меншовартості відчуєш себе комахою і побіжиш по стіні, як Грегор у Кафки»* (36, с. 130);

– *«Мені здається, я теж пливу по Мертвому морю»* (36, с. 175);

– *«В мені прокидається Отелло»* (36, с. 200);

– *«Зникає наш горизонт. Всихають наші джерела. ...мову заносять піски духовних пустель. Нема України в душах»* (36, С. 221-222).

Метафора відіграє важливу роль у характеристиці оповідачем українського соціуму та світової громадської спільноти. Думки головного героя зосереджені на викритті гострих соціальних, культурних, політичних, економічних, екологічних проблем.

– *«Та й взагалі, метафори кульгають. А надто, коли йдеться про світову шахівницю. Ти ж на цій шахівниці пішак, завжди над тобою нависають чийсь пазурі й клішні, хочуть тебе переставити згідно своєї гри. Хто ті гросмейстери, що переставляють фігурки на шахівниці планети Земля?»* (36, С. 315-316);

– *«Члени партій і фракцій линяють, і це перша ознака назріваючих змін – вони перебігають у інші вольєри. В'їхали на одній партії, злиняли в іншу. Шерсть літає в повітрі, як тополиний пух»* (36, с. 385).

На наш погляд, такі метафоричні конструкції вирізняються свіжістю семантичного наповнення й своєрідністю розкриття авторської манери. Вони вдало відтворюють потік людської думки, де ідея формується шляхом сплетення різнорідних за змістом асоціацій.

Підсилюють лірико-психологічний спосіб сприйняття й відображення дійсності стилістичні фігури, зокрема ампліфікація головних членів у межах однієї чи кількох предикативних частин, наприклад:

– *«Інколи мені здається, що я не живу, а одбуваю життя»* (36, с. 68).

Згущення семантики авторського «Я», акцентування дій і станів мовця сприяє втіленню когнітивної та емотивної сфер ліричного героя.

Форми 1-ї особи множини, співвідносні з групами осіб, до яких належить і автор мовлення, частіше пов'язані з розповідним типом інформативності, відтворюють природний, стилістично нейтральний лад мови й реалізують принцип мовної економії, наприклад:

– *«Вона безнадійно хвора, вона так довго вмирає, декому вже й навкучило, тільки що не кажуть уголос: «Умираючи, умирай!»* (36, с. 60).

Звісно, авторська присутність тут незаперечна, однак спостереження й відчуття докільля вже не такі індивідуалізовані.

Отже, означено-особові структури дають змогу відтворити спогади, етапність подій, зосередивши увагу читача на процесах і станах, важливих для повідомлення з погляду мовця. У цілому, аналізуючи комунікативне навантаження означено-особових речень у романі Л. Костенко, визначено багатство їх функцій у зв'язку з монологічним та діалогічним мовленням.

У односкладних неозначено-особових реченнях, виконувач дії мислиться неозначено, а головний член речення виражений формою 3-ї особи множини теперішнього, майбутнього часу або ж формою множини минулого часу чи множинною формою умовного способу, наприклад:

– *«Настала якась собача старість ідей. Ніхто нічого не хоче. Ніхто ні за що не бореться»* (36, с. 85).

Індивідуально-стильове акцентування психологізму розповіді, сприяло тому, що в романі «Записки українського самашедшого», гармонійно поєднуються різні типи мовлення: розповідь, опис і роздум. Тому увага до станів душі знайшла втілення саме в неозначено-особових реченнях, у яких метафоризовані предикати включаються в передання описів чи міркувань із виразною психологізацією, наприклад:

– *«Одружився б. Всі ми одружуємось. Хоч на чортовій сестрі, – як казав Шевченко, – аби не одуріти в самотності»* (36, с. 142).

Специфікація односкладних речень із неозначено-особовою семантикою достатньо широка. Вони доречні вказати на дію чи стан, викликані браком інформації про виконавця, сплутаним, нечітким сприйняттям дійсності внаслідок дуже швидкого перебігу подій, поганого самопочуття, зовнішніх перепон тощо.

Фактичний матеріал нашого дослідження ілюструє такий виражальний потенціал названих конструкцій, наприклад:

– *«Члени партій і фракцій линяють, і це перша ознака назриваючих змін – вони перебігають у інші вольєри. В'їхали на одній партії, злиняли в іншу. Шерсть літає в повітрі, як тополиний пух»* (36, с. 385).

Л. Костенко природно залучає аналізований вид конструкцій до побудови художніх діалогів, де виразно проявляються односкладні неозначено-особові, їх семантико-граматичні властивості забезпечують функційно-змістову спрямованість та емоційний тон модельованих ситуацій.

У досліджуваному романі включення таких речень викликане потребою в синтаксичній формі розповіді з акцентуванням найбільш важливого, намаганням не розкривати джерела інформації або не зважати на нього:

– *«Триста років ходимо по колу. З чим прийшли у двадцяте століття, з тим входимо і в двадцять перше»* (36, с. 25).

Семантичним центром неозначено-особових речень є конкретизація дії семантичного суб'єкта, наприклад:

– *«Мова солов'їна, а тьохкають чортзна що»* (36, с. 13);

– *«Європа суйот рило в дела України». В той час, як право першого рила, як відомо, належить Росії. «Глядь – во всех окнах повывставлялись свиные рыла, слышался какой-то неясный звук, весьма похожий на хрюканье»* (36, с. 410).

Метафори цієї групи описують сучасну політичну ситуацію в Україні, привертають увагу до проблем політичної системи та шляхів їх вирішення,

допомагають зрозуміти, для чого насправді в нашій країні існує так звана «політика», наприклад:

– *«Партій тих розвелося, вискакують, як прищі на незрілому обличчі демократії»* (36, с. 10).

Отже, стилістична мотивація неозначено-особових речень у романі Л. Костенко, в основному зумовлена комунікативними потребами художньої розповіді, роздуму й опису. Різні семантико-синтаксичні засоби цих структур експлікують стильові доміанти психологізму й розмовності з властивими їй діалогізмом і динамічним та лаконічним викладом інформації, забезпечують експресивне зосередження уваги адресата на ключових діях і станах.

Джерелом виражальних можливостей односкладних узагальнено-особових речень є здатність їх до фразеологізації, умовність семантичної диференціації лексично не представленого суб'єкта, що комунікативно наближає названу реченням ситуацію до кожного, хто сприймає інформацію. Аналізований роман ілюструє реалізацію такого потенціалу узагальнено-особових речень, що простежуємо в їх здатності переважно в структурі розповідей та роздумів лаконічно й по-філософськи влучно відтворювати життєві закономірності й проектувати їх на фрагменти спостереженої дійсності, висловлювати оцінки й міркування.

Речення узагальненого змісту корелюють з іншими номінаціями, зокрема з пареміями (афоризмами, сентенціями, прислів'ями, максимами), абстрактно-авторськими реченнями, загальнореферентними висловленнями.

Л. Костенко вдається також до індивідуально-авторської переробки традиційних фразеологічних виразів, спрямованої на створення динамічної моделі світу. Такий образ набуває виражальної сили в художньому контексті і часто відбиває власне бачення тієї чи іншої проблеми митцем.

Трансформовані фразеологізми є індивідуально-авторськими утвореннями, що являють собою структурно-семантичну модифікацію узуальних фразеологізмів.

Трансформації фразеологізмів у романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого» охоплюють наступні вияви:

1) Заміна одного або кількох компонентів фраземи, наприклад:

– *«Кривля поїхала, звернувся до психіатра, але відхилень психіки він не знайшов»* (36, с. 5). Тут переклад контексту «кривля поїхала» сприймається у значенні «збожеволіти» (пор.: з глузду з'їхати – втратити здатність чітко мислити, розумно діяти; божеволіти) [55, с. 320];

– *«Не чіпали б вони конституцію. Краще б виконували, а не підминали її під себе»* (31, с. 295). «Підминати її під себе» – «робити так, аби було зручно тільки комусь, не зважають на чинось думку» [55, с. 506];

– *«Теща дивиться на мене перелякано, вона боїться, що у нас розвалиться сім'я, і я піду наліво або зіп'юся»* (36, с. 7). Тут «піти наліво» сприймається у значенні «зрадити»;

– *«... струм пройшов поміж нами, як в далекі дні перших побачень, я зупинився і поцілував її просто на вулиці...»* (36, с. 263).

У вищенаведеному реченні «струм пройшов поміж нами» сприймається у значенні «виникли якісь сильні почуття»;

– *«Добре, що Господь увімкнув на ближнє світло свідомості, бо якби дальнє, схибнутися можна»* (36, с. 14). Тут «схібнутися» сприймається у значенні «збожеволіти».

2) Трансформації, що поєднують заміну компонентів та розширення структури фразеологічних одиниць, наприклад:

– *«Дружина моя зривається і часом його лупцює, а потім плаче, я їх обох жалію, я мужчина, я не повинен зриватись, але іноді мені здається, що колись я вийду з дому через вікно, і більше мене ніхто ніде не побачить»* (36, с. 7). Словосполучення «вийти через вікно» означає «покінчити життя самогубством» (пор.: піти на той світ – померти) [55, с. 14];

– *«У мене вже кров проступає з вух, коли я чую, як ображають мій народ»* (36, с. 23).

Тут «кров проступає з вух», означає «перебувати у стані сильного хвилювання» (пор.: кров кипить – хто-небудь перебуває в стані сильного збентеження, гніву, обурення і т. ін.) [55, с. 399].

– *«Добре людям, які пробігають крізь факти. А я проходжу крізь них»* (36, с. 28). Текст «проходити крізь факти» означає «зазнати випробувань» (пор.: пройти крізь вогонь і воду – зазнати всіляких випробувань, виявитися дуже спритним, мужнім, витривалим) [55, с. 706];

3) Розширення компонентного складу сталого звороту, наприклад:

– *«Йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії, б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію»* (36, с. 131). «Бити у тій самій ступі ту ж саму олію» – йдеться про щось давно відоме (пор.: товкти воду в ступі – займатися чим-небудь непотрібним, марно гаяти час) [46, с. 887];

– *«А це раптом відчув холодок сумніву, і то не в тому, чи стане сили на стрибок, а – чи вистачить куражу й відчайдушності, як у тих хлопців і дівчат?»* (36, с. 300). «Відчувати холодок сумніву» у тексті мається на увазі «сумніватися з хвилюванням» (пор.: з холодком – лінуючись, без особливого інтересу, без напруження сил) [55, с. 933];

– *«Сон у мене нормальний, руки не сіпаються, тільки відчутно якийсь неспокій, ніби якісь фантомні болі душі»* (36, с. 5). Фразеологізм «фантомні болі душі» вживається у значенні «сильні переживання» (пор.: боліти душею – тяжко переживати, уболівати, тривожитися за кого-, що-небудь) [55, с. 45].

Отже, Л. Костенко часто використовує трансформовані фразеологічні одиниці, для кращого відтворення своїх думок, для зображення подій, які змальовано у творі. Частіше письменниця вдається до заміни одного або кількох компонентів фразем. Меншою мірою – до застосування комбінованих трансформацій та розширення складу фразеологізмів. Одиничні випадки – це скорочення компонентів фразеологізмів.

Підбивши підсумки, треба визначити, що у парадигмі сучасної синтаксичної науки, поняття узагальнення перестає корелювати з поняттям

узагальнено-особового речення. Узагальнено-особові конструкції, як такі, що не мають специфічної структури, розглядаються як семантичний різновид односкладних особових речень. Водночас вираження узагальненого змісту в структурі інших структурно-семантичних різновидів односкладних речень, а також у структурі простих двоскладних та складних конструкцій дає підстави говорити про існування цілої системи речень узагальненого змісту.

Односкладні означено-особові речення включені у вербалізацію стильової домінанти ліризму, інтимності, філософічності, медитативності. Вони допомагають розкрити індивідуалізований внутрішній світ героя, виводять його у центр зображення; динамізують і драматизують мовлення персонажів, передають емоційно-експресивну й інтонаційну природу висловлювання, забезпечують економію виражальних засобів, сприяють стилізації колориту розмовності.

Таким чином, дослідження дозволило стверджувати, що односкладні особові речення є невіддільною ознакою мовотворчості Ліни Костенко. Структура й семантика аналізованих синтаксичних конструкцій різноманітна. Спектр стилістичних функцій особових речень досить широкий: як вторинні витвори, що виникли на основі переносних значень особи, вони характеризують ситуації означеної, неозначеної чи узагальненої особи; передають модальні відтінки бажаності / небажаності, можливості / неможливості, наказу, прохання, відтворюють психо-емоційний стан персонажів.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті нашого дослідження, було встановлено:

- у синтаксичній системі типів простого речення односкладні конструкції становлять своєрідну щодо структури й змісту синтаксичну категорію. Вони репрезентують гнучкість мови, її здатність слугувати синтаксичним засобом створення розгорнутих, різноаспектних висловлень та стилістичним засобом вираження відтінків. Визначення типу односкладного речення має ґрунтуватися на комплексному, семантико-структурному аналізі цього речення, і насамперед – його головного члена. Односкладні означено-особові речення характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії особливо у тих випадках, коли дієслово знаходиться у наказовій формі. Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них формою дієслівного присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження узагальнень, тому поширення вони набули в народній мові у вигляді прислів'їв та фразеології;

- функції односкладних особових речень у художньому мовленні, наступні: створення певного стилістичного колориту; констатація існування певного явища, факту; уведення читача в ситуацію інформування про події, що відбуваються навколо головного героя-оповідача; створення описів;

- художнє мовлення Л. Костенко у романі «Записки українського самашедшого», демонструє високу частотність використання односкладних означено-особових речень, відмінних за морфологічним способом вираження предиката. Формальна редукція підмета зміщує смисловий акцент на дії та стани людини. Такі речення демонструють авторські смислові й емоційно-оцінні настанови, допомагають розкрити внутрішній світ автора, передати його власні почуття і думки. Вживання різних моделей неозначено-особових речень, пов'язане з прагматичною потребою зосередити увагу адресата на ключових станах, діях, їх результатах без зміщення акценту на

персональність. Активно вживаються узагальнено-особові конструкції. Основне призначення зазначених конструкцій – образне вираження узагальнень, відтворення життєвих закономірностей й проектування їх на фрагменти дійсності, висловлювання міркувань тощо;

– односкладні означено-особові речення включені у вербалізацію стильової домінанти ліризму, інтимності, філософічності, медитативності. Вони допомагають розкрити індивідуалізований внутрішній світ героя, виводять його у центр зображення; динамізують і драматизують мовлення персонажів, передають емоційно-експресивну й інтонаційну природу висловлювання, забезпечують економію виражальних засобів, сприяють стилізації колориту розмовності.

Таким чином, роман Л. Костенко «Записки українського самашедшого» демонструє високу активність функціонування всіх структурно-семантичних видів односкладних особових речень, однак найбільш продуктивно представлені односкладні означено-особові та узагальнено-особові конструкції.

У цілому в художньому мовленні письменниці односкладні особові речення включені у формування емоційно-оцінної тональності висловлення, у моделювання інформативних типів і форм мовлення, втілення провідних філософсько-естетичних засад тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арполенко Г. П., Забеліна В. П. Інфінітивне речення як синтаксичний клас у системі типів простого речення. *Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові*. Київ : Наук. думка, 1982. С. 12–85.
2. Белошапкова В. А. Синтаксис. *Современный русский язык : учебник / под ред. В. А. Белошапковой*. Москва : Высшая школа, 1981. С. 634–656.
3. Бондаренко Н. Н. Лінгвістичні й методичні аспекти вивчення простого односкладного речення в школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. №3. С. 10–14. URL: http://lib.iitta.gov.ua/714052/1/Бондаренко_Лінгвістичні.pdf (дата звернення: 15.03.2020).
4. Бузько С. А. Функціонування односкладних номінативних речень у поетичному доробку Ліни Костенко. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 488–491.
5. Вавринюк Т. І. Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 8. С. 155–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2012_8_19 (дата звернення: 15.03.2020).
6. Виноградов В. В. «Синтаксис русского языка» акад. А. А. Шахматова. *Вопросы синтаксиса современного русского языка*. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1950. С. 48–60.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
8. Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* : зб. наук. пр. Серія : Філологія. Вінниця, 2000. Вип. 2. С. 3–6.
9. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : навч. посіб. Київ : Унів. вид-во «Пульсари». 2004. 400 с.

10. Голоюх Л. В. Односкладні речення в синтаксичній організації мови роману П. Загребельного «Роксолана». *Філологічні науки. Серія : мовознавство*. 2010. № 2. С. 27–29.
11. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наукова думка, 1991. 192 с.
12. Городенська К. Г. Проблема двоскладності – односкладності в контексті історичного й дериваційного синтаксису. *Мовознавство* : Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. україністів. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2002. С. 51–55.
13. Городенська К. Г. Синтаксичні засади словотвірних категорій граматичної ад'єктивації. Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ : Плай. 2002. – С. 46-54.
14. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською) : автореф. дис. ... канд філол. наук : 10.02.01. Кривий ріг, 1997. 17 с.
15. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень : посіб. для вчителів. Київ : Рад. школа, 1984. 184 с.
16. Гуйванюк Н. В., Чолкан В. А. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні : навч-метод. Посібник. Чернівці : Рута, 1997. 63 с.
17. Гуцало Є. П. Твори : в 5 т. / вст. слово В. Плюща. Київ : Дніпро, 1996. Т. 1 : Оповідання, новели. 454 с.
18. Довженко О. П. Вибрані твори. Львів : Каменяр, 1980. 302 с.
19. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 17 с.
20. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення) : монографія. Київ : Наук. думка, 1973. 288 с.
21. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 380 с.

22. Євсєєва Г. П., Баранник О. Ю. Односкладні номінативні та неповні речення як виразні стилістичні засоби мови роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2015. Вип. 16. С. 169–174.
23. Загнітко А. П. Теоретична граMATика української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
24. Іваницька Н. Л. Реалізація семантико-синтаксичного потенціалу абсолютних дієслів у структурі односкладного речення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія : Філологія. 2002. Вил. 4. С. 105–110.
25. Іваницька Н. Л. Синтаксична структура простого речення. *Українська мова та література в школі*. 1971. № 1. С. 27–33.
26. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : монографія. Київ : Вища ік., 1986. 167 с.
27. Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1985. 128 с.
28. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.
29. Кобилянський І. Ю. Перифрази як засіб емоційно-образного висловлення думки. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 1. С. 51–55.
30. Ковальчук М. С., Алексєєв В. С. Семантико-синтаксичні параметри односкладних речень у романі Ліни Костенко «Записки українського сумашедшого». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. №32. Т. 1. С. 44–46.
31. Ковтун В. В. Односкладні речення в щоденникових записах О. Довженка. *Теоретичні та прикладні питання філології* : II Міжнародна наук. конф., 22–23 серпня 2011 р. Дніпродзержинськ, 2011. С. 47–53.

32. Кожина М. Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной; редкол.: Е. А. Баженова и др. 2-е изд., стереотип. Москва : Флинта : Наука, 2011. 696 с.
33. Коломийцева В. В. Проблема синтаксичної кваліфікації означено-, неозначено- та узагальнено-особових речень. *Studia Linguistica*. 2009. Вип. 2. С. 195–200.
34. Кондратов Н. А. История лингвистических учений : учеб. пособ. Москва : Просвещение, 1979. 224 с.
35. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 558 с.
36. Костенко Л. Записки українського самашедшого : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 414 с.
37. Коцюбинський М. М. Твори : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 2. 436 с.
38. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. II ч. Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1965. 285 с.
39. Кухарєва В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 24 с
40. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке : учеб. пособ. Москва : Высш. шк., 1986. 173 с.
41. Літературознавчий словник-довідник / за ред.: Р. Громяка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
42. Мерзлікіна О. В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2001. 14 с.
43. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2004. 392 с.
44. Олійник О. О. Абстрактно-авторські речення в художньому мовленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1999. 16 с.

45. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. Москва : Просвещение, 1977. Т 4. 406 с.
46. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 4. С. 41–42.
47. Садова Г. Ю. Семантико-синтаксична організація компаративних паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2006. 16 с.
48. Свистун Н. О. Структурно-семантична характеристика дієслівних односкладних речень (на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»). *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 35. С. 314–316.
49. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : посібник. Київ : Вища шк.. 1994. 670 с.
50. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 512 с.
51. Тютюнник Г. М. Коріння: Оповідання, повісті. Київ : Дніпро, 1978. 294 с.
52. Українська літературна газета. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlajn/matushek-olena-poratusjte-krasu/> (дата звернення: 11.03.2020).
53. Українська мова. Енциклопедія / за ред.: В. М. Русанівського, О. О. Тарасенко, М. П. Заблюк та ін.. ; 2-ге вид., випр., і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім.. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
54. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды : в 2 т. Москва : Учпедгиз. 1956. Т. 1. 456 с.
55. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоножко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
56. Христіанова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови : посібник. Київ : Рад. школа, 1991. 160 с.

57. Чирва Г. М. Синтаксическая структура безличных предложений украинского языка (на материале 50-70 гг. XX в.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Запорожье, 1977. 18 с.
58. Шабуніна В. В. Синтаксичні ресурси діалогічної організації науково-навчальних текстів. *Філологічні студії*. 2011. Вип. 6. С. 203–512.
59. Шарманова Н. М. Категорія адресантності в комунікативній природі афоризму. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія Філологія*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. № 745. Вип. 49. С. 58–61.
60. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка : учеб. пособ. Ленинград : Учпедгиз, 1941. 620 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/761436/> (дата звернення: 07.03.2020).
61. Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 544 с.
62. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.
63. Ющук І. П. Українська мова : підручник. Київ : Либідь, 2004. 640 с.

ДОДАТОК А

РЕЄСТР ОДНОСКЛАДНИХ ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ ІЗ РОМАНУ
Л. КОСТЕНКО «Записки українського самашедшого»

1) Означено-особові речення:
– «А від комплексу меншовартості відчуєш себе комахою і побіжиши по стіні, як Грегор у Кафки» (с. 130)
– «Але ж поки він виросте, України може вже й не бути. Вся розчиниться у хамстві» (с. 297)
– «А у нас тут люди гавкають. Вчора обгавкала продавщиця» (с. 418)
– «Бог з вами, люди! Отямтеся, хоч під старий Новий рік. Отямитись ніколи не пізно» (с. 28)
– «Бомжі на лавах розпивають пиво, закушують здобиччю зі сміттєвих баків» (с. 244)
– «Великий народ обирає карликів, маріонеток і що цікаво не він їх а вони його сіпають за мотузочки у цьому політичному вертепі. Політичні клоуни жонглюють словом „народ”» (с. 350)
– «В Іспанії випускають биків у вузькі вулиці і нема Гемінгвея, що написав би цю криваву фієсту сучасності» (с. 163)
– «Вигризав би з Дніпра тонни піску на чийсь чорні прибутки» (с. 269)
– «Вимикаюсь автоматично» (с. 110)
– «В мені прокидається Отелло» (с. 200)
– «Вона безнадійно хвора, вона так довго вмирає, декому вже й навкучило, тільки що не кажуть уголос: «Умираючи, умирай!»» (с. 60)
– «Живемо ж ми, гей!» (с. 62)
– «Журналістам вірю» (с. 133)
– «Заздалегідь готують електоральне поле, засівають його гречкою і обіцянками» (с. 289)

– <i>«Зникає наш горизонт. Всихають наші джерела. ...мову заносять піски духовних пустель. Нема України в душах» (С. 221-222)</i>
– <i>«Інколи мені здається, що я не живу, а одбуваю життя» (с. 68)</i>
– <i>«Майдан, як велике серце Києва, – гуготить, пульсує, б'ється у ритмі барабанів революції» (с. 412)</i>
– <i>«Мені здається, я теж пливу по Мертвому морю» (с. 175)</i>
– <i>«Набридло. Аби як жити я більше не хочу» (с. 4)</i>
– <i>«Навздогін йому свист і улюлюкання: «Уходя, уходи!» (с. 60)</i>
– <i>«Навіть брат Прометей був ускочив, взяв за жінку Пандору» (с. 66)</i>
– <i>«Не гальмує, снікерсуй! Пий пепсі, вимагай більшого. Відривайся кльово» (с. 146)</i>
– <i>«...ні Христос, ні Аллах, ні Будда не просіють наших кісток крізь вселенське зоряне решето...» (с. 42)</i>
– <i>«Піди до психоаналітика» (с. 122)</i>
– <i>«Пробую зосередитись, бо шкірою відчуваю зраду» (с. 57)</i>
– <i>«Та й взагалі, метафори кульгають. А надто, коли йдеться про світову шахівницю. Ти ж на цій шахівниці пішак, завжди над тобою нависають чийсь пазурі й клішні, хочуть тебе переставити згідно своєї гри. Хто ті гросмейстери, що переставляють фігурки на шахівниці планети Земля?» (С. 315–316)</i>
– <i>«Тікай. Важко жити серед нас» (с. 126)</i>
– <i>«Тільки я, лох, очкарик, ніяк не звикну . Мені колега каже: «Ну, ти, блін, дайош». А я кажу: «Нормально», – і відчуваю, що не нормально, і хтось із нас божевільний, вони чи я» (с. 4)</i>
– <i>«То побудуйте ту» (с. 117)</i>
– <i>«Треба мислити глобально, а діяти локально». А ми й не мислимо, і не діємо. Ми рефлектуємо. Націю вже фактично здали в історичний хоспіс» (с. 60)</i>
– <i>«У парламенті скаженіють шовіністи, брунькуються фракції, сповзають</i>

<i>у водевіль патріоти» (с. 12)</i>
<i>– «Члени партій і фракцій линяють, і це перша ознака назріваючих змін – вони перебігають у інші вольєри. В'їхали на одній партії, злиняли в іншу. Шерсть літає в повітрі, як тополиний пух» (с. 385)</i>
2) Неозначено-особові речення:
<i>– «Астрологи радять, зорі віщують» (с. 6)</i>
<i>– «Борються за крісла. Проводять конгреси, брифінги» (с. 352)</i>
<i>– «Відкачують метан» (с. 110)</i>
<i>– «Вчора по телебаченню показали Феміду із зав'язаними очима. Все знали давні греки, і про нашу прокуратуру теж» (с. 8)</i>
<i>– «Горить Багдад. Горить багдадська бібліотека. Плаче багдадський злодій – скінчилася його казка» (с. 129)</i>
<i>– «Європа суйот рило в дела України». В той час, як право першого рила, як відомо, належить Росії. «Глядь – во всех окнах повыставлялись свиные рыла, слышался какой-то неясный звук, весьма похожий на хрюканье» (с. 410)</i>
<i>– «Закидаються чутки, які ферментують хаос. Нав'язується кут зору, який деформує суть» (с. 15)</i>
<i>– «З кораблів стріляли» (с. 133)</i>
<i>– «І голови. Голови, голови, голови. Колись на плаху котилися – так то ж у часи великих смут» (с. 7)</i>
<i>– «І не бояться смерті. Вірять у переселення душ» (с. 165)</i>
<i>– «Краще б уже пересвистувались у тому його кабінеті, то не було б і «касового скандалу» (с. 3)</i>
<i>– «Митців наших повбивали, мистецькі школи знищили. Старі соцреалісти вийшли в тираж, нові Праксителі ще не дозріли» (с. 9)</i>
<i>– «Мусульманам продовжили Рамадан, бо їм ще не вдалося побачити молодого місяця» (с. 21)</i>
<i>– «На Балканах війна. У Чечні війна. Майже скрізь жарина конфлікту пропалює карту світу» (с. 44)</i>

– «Настала якась собача старість ідей. Ніхто нічого не хоче. Ніхто ні за що не бореться» (с. 85)
– «Націю запрограмували на безвихідь. А вона добра, вона терпляча. Вона, як я – Терези і Кінь» (с. 27)
– «Нічого, знайдемо вітер, який їх здмухне...» (с. 38)
– «Новий рік у Марокко. Карнавал у Венеції» (с. 18)
– «Обростаєм абсурдом. Ядерну зброю віддали, державу розікрали, чекаємо інвестицій у свою економіку. Танки продаємо у Пакистан, гладильні дошки купуємо в Італії. Проводимо військові навчання, а влучаємо ракетою у власні Броварі (с. 12)
– «Одружився б. Всі ми одружуємось. Хоч на чортовій сестрі, — як казав Шевченко, — аби не одурити в самотності» (с. 142)
– «Партій тих розвелось, вискакують, як прищі на незрілому обличчі демократії» (с. 10)
– «Протестують проти об'єднання трьох вузів» (с. 355)
– «Рік Змії може піти під знаком Скаженої Корови. Санта-Клаус їде з Лапландії» (с. 21)
– «Син мене розуміє, ми з ним пересвистуємося» (с. 11)
– «Спершу пустили газ у вентиляційні отвори, шпурнули кілька гранат, перебили вартових і розстріляли сплячих чеченок. А заодно вже перетруїли й заручників. ... Живих і мертвих кидали в машини і розвозили по лікарнях і моргах» (с. 243)
– «Триста років ходимо по колу. З чим прийшли у двадцяте століття, з тим входимо і в двадцять перше» (с. 25)
– «У Кандагарі обстріляли мечеть. В Ель-Паджефі обстріляли мечеть. В Ель-Фалуджі обстріляли мечеть» (С. 298-299)
– «Мова солов'їна, а тьохкають чортзна що» (с. 13)
– «Ціни підскакують як скажені. У Верховній Раді бедлам. Одного нардепа судять в Америці. Другий сидить у в'язниці в Ганновері. Третім цікавиться

<i>Інтерпол» (с. 5)</i>
<i>– «Члени партій і фракцій линяють, і це перша ознака назріваючих змін – вони перебігають у інші вольєри. В'їхали на одній партії, злиняли в іншу. Шерсть літає в повітрі, як тополиний пух» (с. 385)</i>
<i>– «Щось там крутили, прикручували. Одремонтували» (с. 69)</i>
<i>– «Якась фірма продає ділянки на Місяці. Я купив би, дачі у нас немає, але раз, що теща не захоче на Місяць, два – уявляю собі, які там будуть сусіди» (с. 15)</i>
<i>– «Я міг би бути тим іншим» (с. 56)</i>
<i>– «Я не повинен зриватись, але іноді мені здається, що колись я вийду з дому через вікно, і більше мене ніхто ніде не побачить» (с. 4)</i>
3) Узагальнено-особові речення:
<i>– «А наші нікого не проженуть. Поклекотять і стихнуть. Нація дуже хвора, швидко втомлюється. Цій нації кров уже не вдаряє в голову, вже виступає тільки холодний піт» (с. 24)</i>
<i>– «Атипова пневмонія крокує світом. Косить людей в Китаї, Гонконгу, Сінгапурі. Скорочено її називають SARS. Бояться пандемії. Цей вірус уже вважають другим, після СНІДу, попередженням людству» (с. 125)</i>
<i>– «А це раптом відчув холодок сумніву, і то не в тому, чи стане сили на стрибок, а – чи вистачить куражу й відчайдушності, як у тих хлопців і дівчат?» (с. 300)</i>
<i>– «Бог війни вже навіть не загинає пальців» (с. 335)</i>
<i>– «Всю обгризуть, як піраньї, і сипонуть врозтіч. Від України залишиться тільки скелет» (с. 12)</i>
<i>– «Вчора один з неформалів кричав під гітару: «Моя голова не помойка! Оставьте меня в покое!» (с. 13)</i>
<i>– «Дай нам, Боже, розуму!» Тобто у політиків дефіцит і з цим?» (с. 174)</i>
<i>– «Добре людям, які пробігають крізь факти. А я проходжу крізь них» (с. 28)</i>
<i>– «Добре, що Господь увімкнув на ближнє світло свідомості, бо якби дальнє,</i>

<i>схибнутися можна» (с. 14)</i>
<i>– «Дружина моя зривається і часом його лупцює, а потім плаче, я їх обох жалію, я мужчина, я не повинен зриватись, але іноді мені здається, що колись я вийду з дому через вікно, і більше мене ніхто ніде не побачить» (с. 7)</i>
<i>– «Думайте в хорошу сторону, – каже теща. – Сьогодні Миколая Угодника» (с. 13)</i>
<i>– «Йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії, б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію» (с. 131)</i>
<i>– «Кривля поїхала, звернувся до психіатра, але відхилень психіки він не знайшов» (с. 5)</i>
<i>– «Леді Ю закликає запасатися харчами і їхати на Майдан» (с. 179)</i>
<i>– «Майбутнє щодня стає минулим. Війо» (с. 6)</i>
<i>– «На жаль, місіс. Все ще попереду. Бліц скінчився, а кріг – ні» (с. 129)</i>
<i>– «Наших не зачепило, у наших імунітет. Чорнобильський» (с. 28)</i>
<i>– «...не клади газет на мою дисертацію! – сердиться дружина» (с. 12)</i>
<i>– «Не чіпали б вони конституцію. Краще б виконували, а не підминали її під себе» (с. 295)</i>
<i>– «Перемогу відсвяткували, можна вертатись додому». Але як їм жити? Де гарантія, що знову не вибухне?» (с. 157)</i>
<i>– «Після такої революції це ж може убити» (с. 189)</i>
<i>– «По-моєму, тут уже потрібні не політологи, а поліпатоологи» (с. 22)</i>
<i>– «Сон у мене нормальний, руки не сіпаються, тільки відчутно якийсь неспокій, ніби якісь фантомні болі душі» (с. 5)</i>
<i>– «... струм пройшов поміж нами, як в далекі дні перших побачень, я зупинився і поцілував її просто на вулиці...» (с. 263)</i>
<i>– «Теща дивиться на мене перелякано, вона боїться, що у нас розвалиться сім'я, і я піду наліво або зіп'юся» (с. 7)</i>
<i>– «Уже себе не можеш виправити. Уже не йдеш наосліп» (с. 16)</i>
<i>– «У мене вже кров проступає з вух, коли я чую, як ображають мій народ»</i>

(с. 23)

– *«Як у дитячій лічилочці: «Цьому дам, цьому дам, а тобі – не дам, бо ти болван. Дров не рубав, води не носив, каші не варив, Багдад не бомбив» (с. 129)*

– *«Я народився під впливом зірки Альгерат у сузір'ї Ворона» (с. 10)*